

Marcin Bajko

Uniwersytet w Białymstoku

TADEUSZ MICIŃSKI I ROSJA: LATA I WOJNY ŚWIATOWEJ

Tadeusz Miciński and Russia: the First World War Years

ABSTRACT: The author of the article deals with the subject of the Russian period of Tadeusz Miciński's work (1873-1918). The rationale here being the discovery of many 'new', previously unpublished articles by the writer. In turn, the context was published by G. Bobilewicz years ago: *Tadeusz Miciński i Rosja. Szkic do tematu* (2008). The author presents the state of research, discusses the previously unknown texts by the author of *Nietota*, and finally gives new facts about Miciński's stay in Russia (from 1915-1918). The author discusses the literary activity of Miciński from the First World War onwards. This encompasses largely journalistic texts: articles, manifestos, open letters, travel reports from the front and from the life of Polish soldiers fighting on the Eastern Front.

KEYWORDS: journalism, Russia, Poland, Tadeusz Miciński, First World War, 1917

I. Wstęp

W 2008 roku w „Slavia Orientalis” ukazał się artykuł Grażyny Bobilewicz, zatytułowany *Tadeusz Miciński i Rosja. Szkic do tematu*¹. Artykuł badaczki, choć asekurowała się ona, dodając w jego tytule: „szkic do tematu”, okazał się o tyle interesujący, wprowadzając do badań nad Micińskim sporo nowych tropów, o ile w wielu miejscach upraszczał, a wręcz wypaczał stosunek autora *Nietoty* do Rosji. W szczególności chodzi tu o klisze związane z rzekomym pansławizmem Micińskiego² czy redukującą wykładnię *Xiędza Fausta* jako powieści, w której tytułowy bohater „głosi braterstwo dwóch ludów – rosyjskiego i polskiego”³. Kwestia ta jest bardziej złożona. W orbicie zainteresowania poety w wymienionej powieści znalazło się wiele innych narodów,

¹ G. Bobilewicz, *Tadeusz Miciński i Rosja. Szkic do tematu*, „Slavia Orientalis” 2008, nr 2, s. 247-260.

² Idem, s. 253-254. Temat został podjęty ostatnio przez dwoje badaczy. Zob. S. Sobieraj, *Słowianofilstwo Tadeusza Micińskiego* oraz E. Flis-Czerniak, *Pansławizm czy panrusycyzm? „Słowiańszczyzna à la fourchette”. O idei jedności słowiańskiej w twórczości Tadeusza Micińskiego* [w:] *Pansławizm – wczoraj, dziś, jutro*, red. Z. Chyra-Rolicz i T. Rokosz, Siedlce 2016, s. 115-131, s. 133-145.

³ G. Bobilewicz, *Tadeusz Miciński i Rosja...*, s. 254.

zaś tytułowy książd Faust przyjmuje optykę wszechludzką, kosmiczną⁴. Również stwierdzenie badaczki, że młody Miciński „na Białorusi, gdzie często przebywał, wszedł w krąg oddziaływań idei słowianofilów oraz prorosyjsko orientującej swój program rozwiązania sprawy polskiej Narodowej Demokracji”⁵ jest nieprawdziwe. Właściwie do wybuchu Wielkiej Wojny, a przynajmniej do około 1912 roku, Miciński pozostawał krytyczny wobec endecji i jej programu. W jego pismach sprzed wojny można wprawdzie znaleźć entuzjastyczne zdania na temat Rosji, lecz więcej w nich słów krytyki pod jej adresem. Zmieni się to dopiero (na korzyść Rosji) wraz z wybuchem Wielkiej Wojny.

Autorka artykułu *Tadeusz Miciński i Rosja* podaje (a właściwie powtarza) obiegową informację⁶, mówiącą o tym, że pisarz publikował w rosyjskich gazetach („współpracował”⁷ – zatem chodzi o jakieś teksty, które zamieszczał na łamach tych pism): „Русское слово”, „Новое время”, „Русские ведомости” oraz „Утро России”. Przypomnę zatem, że w świetle przeprowadzonych kwerend, okazało się, że publikował on jedynie w ostatniej z wymienionych rosyjskich gazet⁸. W każdym razie nikt dotąd nie wymienił żadnej publikacji, żadnego tytułu utworu Micińskiego, który można by znaleźć w jednym z trzech pierwszych tytułów.

Kolejny zarzut, jaki wysuwamy wobec pracy Bobilewicz – w stosunku do publikacji naukowej bodajże najbardziej zasadny – to brak, poza kilkoma wyjątkami,

⁴ Tego typu supozycji znajdziemy w artykule uczonej więcej, np. stwierdzenie, że „w ich [Micińskiego i Iwanowa – M. B.] koncepcjach idei rosyjskiej i idei polskiej brak ostrej dychotomii Wschód – Zachód” (Ibidem, s. 259). Otóż w pismach Micińskiego widzimy taką dychotomię dosyć często, pisałem o tym w innym miejscu (zob. M. Bajko, *Heroiczna Apokalipsa. W kręgu idei i wyobraźni Tadeusza Micińskiego*, Białystok 2012, rozdział VIII; wyjaśnienie kwestii rzekomego panslawizmu Micińskiego, [w:] M. Bajko, „Sny niezwykle o Polsce i o Europie”. *Diagnoza kultury w pismach Tadeusza Micińskiego u progu Pierwszej Wojny Światowej*, Kraków 2015, s. 67-76). Konsternację budzi niepoparte żadnym źródłem, cytatem, stwierdzenie badaczki, jakoby Miciński „tomik wierszy *W mroku gwiazd* – w pewnym momencie uznał za zdradę i za swój «artyistyczny upadek»” (op. cit., s. 259). Gdzie i kiedy miał to powiedzieć?

⁵ G. Bobilewicz, *Tadeusz Miciński i Rosja...*, s. 248.

⁶ Prawdopodobnie za synem poety, Jarosławem Micińskim, który wymieniał te tytuły w swych wspomnieniach. Zob. J. Miciński, *Wspomnienia o Tadeuszu Micińskim*, „Kurier Polski” 1928, nr 156, s. 6. Także: idem, *Wspomnienia o Tadeuszu Micińskim*, „Tęcza” 1934, nr 3, s. 16 (tu informacja o gazecie „Русское слово”). Następnie przeświadczenie o współpracy Micińskiego z wymienionymi redakcjami gazet rosyjskich powtarzano za J. Tyneckim (*Inicjacje mistyka. Rzecz o Tadeuszu Micińskim*, Łódź 1976, s. 199). Faktycznie, poeta napisał artykuł po rosyjsku poświęcony Sienkiewiczowi, jednakże nie w dzienniku „Русское слово”, lecz w „Утро России”.

⁷ G. Bobilewicz, *Tadeusz Miciński i Rosja...*, s. 249.

⁸ Zob. M. Bajko, *Publicystyka Tadeusza Micińskiego w latach Wielkiej Wojny*, [w:] *Proza Tadeusza Micińskiego. Studia*, wstęp J. Ławski, red. M. Bajko, W. Gutowski, J. Ławski, Białystok 2017, s. 130. W bibliotekach rosyjskich brakuje części numerów rzeczonych dzienników. W czasach, o których jest tu mowa, nie można całkowicie wykluczyć tego, że Miciński jakieś swoje teksty w nich zamieścił. Po rewolucji lutowej „Русское слово” zajęło stanowisko zdecydowanie antybolszewickie, „Русские ведомости”, organ prawego skrzydła kadetów, to gazeta antybolszewicka programowo, podobnie jak „Новое время”, zamknięta przez bolszewików nazajutrz po przejściu przez nich władzy.

bibliograficznych lokalizacji utworów Micińskiego, o których autorka wspomina. Nie wiadomo więc, w których z przytoczonych tytułów polskojęzycznej prasy wychodzącej w Moskwie lub Piotrogradzie ukazał się dany tekst Micińskiego, nie wspominając o tym, że można się jedynie domyślać, czy chodzi o rok 1916, 1917, czy może wcześniejszy, 1915. Podobnie z miesiącami, itd. Czy był to zabieg celowy, zaś autorka artykułu w przyszłości zamierzała temat rozwinąć, stąd w „szkicu” do niego postanowiła zachować owe informacje dla siebie? Trudno to stwierdzić.

Dla równowagi powiedzmy też o niewątpliwiej zalecie szkicu Bobilewicz, a mianowicie o kontekstach rosyjskich – po rosyjsku. Uczona słusznie wskazała na znajomość Micińskiego z ówczesnymi czołowymi myślicielami rosyjskimi kojarzonymi z nurtem odnowy religijnej i społecznej: Mikołajem Bierdiajewem (tylko wspomnianym)⁹ oraz Wiaczesławem Iwanowem. Na tym ostatnim, jednak w oderwaniu od myśli i działalności Micińskiego w Rosji, skupia się autorka w dalszej części artykułu, cytując po rosyjsku ustępy prac rosyjskiego pisarza.

Niniejszy „prolog” wydaje się konieczny ze względu: po pierwsze – na potrzebę wprowadzenia kontekstu, gdyż podejmuję przecież dokładnie ten sam temat, choć już ze ściśle zawężonymi granicami, wyznaczonymi Wielką Wojną, a precyzyjnie okresem 1915-1918, czyli latami pobytu poety w Rosji (Bobilewicz odwoływała się w swym szkicu także do tekstów pisarza sprzed I wojny światowej); po drugie – wyżej podpisany postanowił zlokalizować, odnaleźć wymienione przez badaczkę teksty Micińskiego, zarówno te z podanym przez nią adresem bibliograficznym¹⁰, jak i te wymienione jedynie z tytułu¹¹. Poszukiwania powodowane były próbą zgromadzenia możliwie pełnego korpusu pism rozproszonych Micińskiego, co z kolei związane jest z publikacją III oraz IV tomu wydawnictwa o takim tytule¹².

Większość z wymienionych przez Bobilewicz utworów autora *Nietoty* udało się odnaleźć, nie wszystkie jednak¹³. W polskich zasobach bibliotecznych roczniki gazet (głównie dzienników), w których publikował on w czasie wojny, w Moskwie („Gazeta

⁹ Z twórczością Bierdiajewa Miciński zetknął się już wcześniej, przed przyjazdem do Rosji (cytował go w *Walce o Chrystusa* z 1911 r.). Lekturę jego prac będzie kontynuował w Moskwie. Zob. przypis 78.

¹⁰ Bobilewicz zlokalizowała dwa wiersze Micińskiego: *Noc w Piotrogradzie* („Dziennik Polski” 1917, nr 278), *Wawelu dzwon... w Piotrogradzie!* („Dziennik Polski” 1917, nr 130).

¹¹ Autorka wymieniła następujące teksty publicystyczne, odezwy oraz reportaże poety: *Zjazd lewicy wojskowej*, *Naczelny Komitet Wojskowy*, *Zjazd Wojskowych Polaków*, *Braterstwo polskiego frontu*. Żadnego z nich nie zlokalizowała.

¹² Zob. T. Miciński, *Pisma rozproszone*, red. M. Bajko i J. Ławski, t. III: *Eseje i publicystyka 1914-1918*, wstęp M. Bajko i J. Ławski, oprac. tekstów i przypisy M. Bajko, A. Wydrycka, Ł. Zabielski, Białystok 2019; T. Miciński, *Pisma rozproszone*, red. M. Bajko i J. Ławski, t. IV: *Poezje rozproszone 1896-1918*, wstęp J. Ławski, U.M. Pilch, oprac. tekstów i przypisy M. Bajko, U.M. Pilch, K.K. Pilichiewicz, P. Wojciechowski, A. Wydrycka, Białystok 2020.

¹³ Nie odnaleziono następujących, wymienionych przez Bobilewicz tekstów Micińskiego: *Słowacki i pusty teatr*, *Głos ludu polskiego* oraz wiersza *Na kształcie wolności tkam* (zob. Eadem, *Tadeusz Miciński i Rosja...*, s. 249, 251).

Polska”, „Echo Polskie”) i w Petersburgu („Dziennik Polski”, „Głos Polski”), są zdekompletowane. Podobnie sprawa wygląda z zasobami bibliotek moskiewskich i petersburskich, które przechowują polską prasę z tych lat¹⁴.

II. Stan badań

Dla porządku wymieńmy studia i artykuły poświęcone rosyjskiemu okresowi twórczości Micińskiego. A jest ich wcale nie tak mało. Można je podzielić na artykuły skupiające się na wątkach biograficznych¹⁵, skądinąd często powielanych i – ze względu na niewielką ilość źródeł – pełnych „czarnych plam”, niedomówień oraz na prace poświęcone albo określonej grupie tekstów poety z tego okresu¹⁶, albo analizujących jego światopogląd¹⁷, wyobraźnię poetycką w latach Wielkiej Wojny – na podstawie wybranych utworów¹⁸ lub podejmujących próbę ujęcia całościowego¹⁹. Znajdziemy również publikacje łączące oba te nurty²⁰. Wreszcie istnieje też praca komparatystyczno-biograficzna, zestawiająca poezję Micińskiego z poezją rosyjską srebrnego wieku, a właściwie z twórczością Konstantego Balmonta²¹.

Poza Jerzym Tyneckim, badaczem zasłużonym na polu biografistyki Micińskiego, któremu nie udało się ustrzec pomyłek i stawiania zbyt pochopnych sądów²², snop światła na wojenną twórczość pisarza rzuciła Anna Wydrycka, publikując cztery wiersze, wcześniej drukowane tylko w „Echu Polskim”, w 1916 roku²³. Przed Grażyną Bobilewicz okresem rosyjskim Micińskiego i ściślej jego stosunkiem do Rosji zajął się

¹⁴ W Rosji dostępne są jedynie na miejscu, w wersji papierowej, częstokroć rozsypujące się w dłoniach, znajdujące się w opłakanym stanie egzemplarze wymienionych gazet, zwłaszcza wielkoformatowego „Dziennika Polskiego”.

¹⁵ D. Jagła, *Czerwone białe plamy*, „Odra” 1991, nr 2; Eadem, *Tadeusza Micińskiego droga do Polski*, „Didaskalia” 1997, nr 19/20.

¹⁶ T. Linkner, *Wojenne reportaże Micińskiego z roku 1917*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Literackie” LV, Wrocław 2015.

¹⁷ W. Gutowski, *Wprowadzenie do Xięgi Tajemnej. Studia o twórczości Tadeusza Micińskiego*, Bydgoszcz 2002.

¹⁸ J. Ławski, „*Pszenica i kłokol*”. *Wyobrażenia poetycka Tadeusza Micińskiego w latach „Wielkiej Wojny”*, [w:] *Poezja Tadeusza Micińskiego, Poezja Tadeusza Micińskiego. Interpretacje*, red. A. Czabanowska-Wróbel, P. Próchniak, M. Stala, Kraków 2004.

¹⁹ E. Flis, „*Polskość jest wyznaniem*” – *Miciński w przededniu i w dobie Wielkiej Wojny*, [w:] *Pierwsza wojna światowa w literaturze polskiej i obcej. Wybrane zagadnienia*, red. E. Łoch, Lublin 1999.

²⁰ J. Sosnowski, *Ruchy endekoidalne? Miciński w latach wojny światowej*, [w:] *Kategoria narodów w kulturach słowiańskich*, red. T. Dąbek-Wirgowej i A.Z. Makowieckiego, Warszawa 1993.

²¹ Zob. artykuł rosyjskiej badaczki: O. Miedwiediewa, *Tadeusz Miciński i Rosja: wędrówka po przestrzeni duchowej*, „Toronto Slavic Quarterly”, nr 4: Spring 2003.

²² J. Tynecki, *Inicjacje mistyka. Rzecz o Tadeuszu Micińskim*, Łódź 1976.

²³ A. Wydrycka, *Zapomniane teksty Micińskiego*, „Ruch Literacki” 1989, z. 4-5. Obszerny *Hymn do Italii!* ogłoszony został już w 1915 r., w „Kurierze Warszawskim” (nr 147, s. 2).

osobno właściwie tylko jeden badacz – Sławomir Sobieraj²⁴. Przetartym „rekonesansowo” szklakiem równie „rekonesansowo”²⁵, a następnie przy okazji opisywania i analizowania stosunku Micińskiego do sąsiednich kultur, poszedł autor tych słów²⁶. Sobieraj powrócił do tematu w 2017 roku, publikując ściśle sproblematyzowany artykuł: *Publicystyka Tadeusza Micińskiego w dobie Wielkiej Wojny*²⁷. Niezależnie od niego, w tym samym niemal czasie, autor niniejszego artykułu ogłosił podobnie zatytułowany tekst²⁸. Ostatnimi wypowiedziami dotyczącymi „nowych” pism Micińskiego są niedawno ogłoszone studia Jarosława Ławskiego oraz Anny Janickiej²⁹.

Niniejszy artykuł w założeniu stanowi kontynuację, uzupełnienie publikacji z 2017 roku. Dlatego nie będziemy powtarzać rzeczy już znanych, skupiając się niemal wyłącznie na nowo odkrytych faktach. Argumentem przemawiającym za jego napisaniem (poza chęcią polemiki ze szkicem Bobilewicz), było odnalezienie kilkudziesięciu kolejnych, nieznanych dotąd i niewymienionych w innych pracach dzieł prozatorskich i poetyckich Micińskiego. Wszystkie te utwory, a także analizę ich treści, czytelnik może odnaleźć w innym miejscu³⁰.

III. „Nowy” Miciński

„Nowy” Miciński³¹ nie byłby możliwy bez „nowych”, bo odnalezionych w ostatnich kilku latach, utworów. Dotychczas badacze piszący o „późnym” Micińskim odwoływali się do około dziesięciu jego tekstów: dłuższych bądź krótszych esejów,

²⁴ S. Sobieraj, *Tadeusz Miciński wobec Rosji i Rosjan. Między literaturą a ideologią*, [w:] *Europa a Rosja: przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, pod red. J. Gancewskiego i J. Sobczaka, Elbląg 2005.

²⁵ M. Bajko, *Heroiczna Apokalipsa...*

²⁶ Idem, *Sny niezwykle...*, s. 77-100.

²⁷ S. Sobieraj, *Publicystyka Tadeusza Micińskiego w dobie Wielkiej Wojny*, [w:] *Czytać Tadeusza Micińskiego. Studia*, red. A. Czyż, M. Pliszka, S. Sobieraj, Siedlce 2016.

²⁸ M. Bajko, *Publicystyka Tadeusza Micińskiego w latach Wielkiej Wojny...*. Oba artykuły wzbogacone zostały o materiał źródłowy. Sobieraj jako aneks (*Publicystyka Tadeusza Micińskiego w dobie Wielkiej Wojny...* s. 181-184) swojego artykułu zamieścił jeden z ostatnich tekstów Micińskiego: *Do Templariuszów. List 1-szy* („Gazeta Polska” 1918, nr 86), z kolei Bajko przedrukował (op. cit., s. 153-161), wraz z własnym komentarzem (przypisami) tekst pisarza pochodzący z początków Wielkiej Wojny: *List do współrodaków* („Kurier Poranny” 1915, nr 7).

²⁹ Ławski, przywołując część spośród odnalezionych podczas kwerend rosyjskich artykułów Micińskiego, nie tylko omawia ich treść, lecz dokonuje również na ich podstawie analizy postawy pisarza wobec sytuacji, w której się znalazł: wojny, emigracji, roli poety w czasie wojny czy wreszcie takich zagadnień jak walka klasowa. Zob. J. Ławski, *Kosmografia wolności. „Nowe” pisma Tadeusza Micińskiego z lat 1914-1917*, „Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” 2018, Rok XI (LIII). W wymienionym artykule badacz przywołuje i omawia zawartość części z odnalezionych w czasie rosyjskich kwerend artykułów Micińskiego. Z kolei w tomie zbiorowym *Tadeusz Miciński i ludzie epoki. Studia*, red. naukowa M. Bajko, J. Ławski, U.M. Pilch, Białystok 2019 znalazły się studia analizujące dwa utwory pisarza, wiersz *Hymn do Ameryki Zjednoczonych Stanów* (A. Janicka, *Ameryka Tadeusza Micińskiego: poetycka mitologia czasów wojny*) oraz artykuł „*Los Verhaerena*” (J. Ławski, „*Los Verhaerena*” *Tadeusza Micińskiego. Manifest z epoki katastrof*).

³⁰ Zob. przypis 12.

³¹ Nawiązując do tytułu artykułu oraz konstatacji J. Ławskiego. Zob. Idem, *Kosmografia wolności*, op. cit.

artykułów, wypowiedzi prasowych z lat Wielkiej Wojny, które pisarz publikował w drukach ulotnych lub na łamach polskich gazet wydawanych w Rosji. Przy czym najczęściej cytowano kilka z nich: *W głębinach narodu*³², *Ku czemu Polska idzie?*³³, *Trzeci Maj*³⁴, *Z frontu polskiego*³⁵, którego uważnym czytelnikiem – zaraz po jego ukazaniu się w ostatnich dniach sierpnia (starego stylu) 1917 roku – był sam Feliks Dzierżyński³⁶.

Wyliczmy – dzieląc je ze względu na formę oraz tematykę – opublikowane w Rosji artykuły publicystyczne³⁷. Po pierwsze, mamy zespół artykułów z zakresu publicystyki, w którym temat Polski jest pierwszoplanowy, lecz rozważany w kontekście tematu rosyjskiego, a zatem są to teksty najbardziej interesujące z punktu widzenia podejmowanego tu zagadnienia. Do tej grupy zaliczają się znane badaczom teksty Micińskiego: *W głębinach narodu*³⁸, *Ku czemu Polska idzie?*³⁹, wreszcie nieznanymi dotąd artykuł, zatytułowany *Kuźnica narodowa*⁴⁰.

³² Zob. A. Wydrycka, *Zapomniane teksty Micińskiego...*; E. Flis, *Adam Mickiewicz a działalność publicystyczna Tadeusza Micińskiego*, [w:] *Mickiewicz a literatury słowiańskie. Z dziejów recepcji od modernizmu do współczesności*, pod red. E. Łoch, Lublin 2004, s. 83; S. Sobieraj, *Publicystyka Tadeusza Micińskiego w dobie Wielkiej Wojny...*; M. Bajko, *Publicystyka Tadeusza Micińskiego w latach Wielkiej Wojny...* Flis-Czerniak w wymienionym artykule (s. 84) oraz w monografii *Syndrom Wallenroda. Z problemów świadomości narodowej i religijnej w twórczości Tadeusza Micińskiego*, Lublin 2008, s. 215 odwołała się także do artykułu *Do Templariuszów. List I-szy*, wzmiankowanego jedynie wcześniej przez W. Gutowskiego (*Wprowadzenie do Xięgi Tajemnej...*, s. 382). Natomiast istnienie artykułu *Thermopyle polskie* po raz pierwszy odnotowała Flis-Czerniak (*Syndrom Wallenroda...*, s. 214).

³³ J. Sosnowski, *Ruchy endeoidalne? Miciński w latach wojny światowej...*, E. Flis-Czerniak (*Syndrom Wallenroda*, rozdz. VIII), S. Sobieraj (*Publicystyka...*, s. 176-177), M. Bajko (*Sny niezwykle...*, s. 61-64, 268-273).

³⁴ Pisze o tym tekście S. Sobieraj (*Tadeusz Miciński wobec Rosji i Rosjan*; także: Idem, *Publicystyka...*, s. 174-175). Informacja o istnieniu rzeczzonego artykułu Micińskiego znajduje się w bibliografii do hasła *Tadeusz Miciński*, autorstwa B. Danek-Wojnowskiej i J. Kłossowicza, [w:] *Literatura polska okresu Młodej Polski*, t. II, red. K. Wyka, A. Hutnikiewicz, M. Puchalska, Warszawa 1967, s. 294.

³⁵ T. Miciński, *Z frontu polskiego*, „Polskie Siły Zbrojne” 1917, nr 2, s. 23-24. W dyskursie nad Micińskim jest to jeden z „intensywniej” obecnych jego tekstów pochodzących z czasów I wojny światowej. Wszystko za sprawą zamieszania, jakie wywołał – konsternacji żołnierzy polskich z jednej, a rozjuszenia bolszewików z drugiej strony. Chodzi o pochwałę generała Ławra Kornilowa, zwłaszcza o słynny fragment *Z frontu polskiego*. Jako pierwszy cytował ów ustęp A. Ślisz (*Prasa polska w dobie wojny i rewolucji (1915-1919)*, Warszawa 1968, s. 146-147, przypis 193; autor nie podaje tytułu artykułu Micińskiego), następnie ten sam fragment powtórzył J. Tynecki (*Inicjacje mistyka...*, s. 200; również bez podania tytułu), wspominał o nim J. Sosnowski (op. cit., s. 125; bez podania tytułu artykułu poety). *Z frontu polskiego* omówili, niezależnie od siebie, T. Linkner (*Wojenne reportaże...*, op. cit., s. 160-161) oraz S. Sobieraj (*Publicystyka Tadeusza Micińskiego...*, s. 167-168).

³⁶ Wedle informacji J. Tyneckiego (op. cit., s. 200) Dzierżyński polemizował z Micińskim w artykule *Polscy sojusznicy Kornilowa*, „Trybuna” 1917, nr 14.

³⁷ Z powodu ograniczonej objętości niniejszego artykułu, świadomie pomijam wiersze i poematy Micińskiego, które ogłaszał on w Rosji.

³⁸ T. Miciński, *W głębinach narodu*, „Echo Polskie” 1915, nr 3.

³⁹ T. Miciński, *Ku czemu Polska idzie?*, [w:] *Miasto świętego Jana. Zeszyt zbiorowy*, Moskwa 1916.

⁴⁰ Drukowany w dodatku do 94. numeru „Dziennika Polskiego” z 24 grudnia 1916.

Interesującą, obszerną wypowiedzią Micińskiego na temat bieżącej polityki, możliwości odzyskania przez Polskę niepodległości, jest obszerny artykuł zatytułowany *Tragedia Krainy*⁴¹. W tej grupie należałoby też wymienić (nie licząc tekstów odnalezionych i opublikowanych kilka lat temu)⁴² nieznanne dotąd teksty: *Pierwszy dzień Zgromadzenia Prawodawczego*⁴³, *Zjazd lewicy wojskowej*⁴⁴, *Sejm Grodzieński czyli uchwały zjazdu lewicy wojskowej*⁴⁵ oraz *Naczelny Komitet Wojskowy*⁴⁶. Są to sprawozdania z posiedzeń rozmaitych gremiów, których obrady były dla polskich elit ważne, albo przynajmniej musiały się wydawać szczególnie istotne z punktu widzenia redakcji gazet publikujących rzeczzone sprawozdania autora *Wity*.

Prócz znanych wcześniej badaczom artykułów pisarza: poświęconego Konstytucji 3 maja (*Trzeci Maj*)⁴⁷ oraz relacji z obchodów setnej rocznicy śmierci Tadeusza Kościuszki, które odbyły się w Bychowie (*Historyczny dzień*)⁴⁸, na łamach endeckiej „Gazety Polskiej” Miciński zamieścił szereg łączących się ze sobą, z siebie wynikających i wzajemnie się dopełniających odezwo-manifestów. Artykuły te: *Burza i grom*, *Do żołnierza Polaka*, *Miecz Polski*, *Orle gniazdo*⁴⁹, powstały w krótkim odstępie czasowym, mają podobną symbolikę i imaginarium⁵⁰.

Miciński jest też autorem wspomnień pośmiertnych: dłuższego tekstu, poświęconego pisarzowi i etnografowi, Adamowi Szymańskiemu⁵¹ oraz kilkudziesięciu wspomnienia rosyjskiej poetki Anny Mar⁵², którą miał okazję poznać osobiście⁵³.

⁴¹ T. Miciński, *Tragedia Krainy*, „Dziennik Polski” 1917, nr 178.

⁴² Zob. A. Wydrycka, *Tadeusz Miciński i Pierwszy Zjazd Wojskowych Polaków w Piotrogradzie w 1917 roku. Zapomniane artykuły i poematy*, [w:] *Proza Tadeusza Micińskiego*, op. cit. Jako aneks przedrukowano następujące utwory pisarza: *Zjazd Wojskowych Polaków, Napoleońską drogą zwycięstwa. (Słowa Bonapartego)*, *Braterstwo polskiego frontu. (Z przebiegu obrad Zjazdu wojskowych polskich)*, a także poemat *Wawelu dzwon... w Piotrogradzie!...* oraz wiersz *Ojczyzna!...*

⁴³ T. Miciński, *Pierwszy dzień Zgromadzenia Prawodawczego*, „Dziennik Polski” 1917, nr 273.

⁴⁴ T. Miciński, *Zjazd lewicy wojskowej*, „Dziennik Polski” 1917, nr 275-278, 284, 285.

⁴⁵ T. Miciński, *Sejm Grodzieński czyli uchwały Zjazdu lewicy wojskowej*, „Dziennik Polski” 1917, nr 279.

⁴⁶ T. Miciński, *Naczelny Komitet Wojskowy*, „Dziennik Polski” 1917, nr 283.

⁴⁷ T. Miciński, *Trzeci Maj*, „Głos Polski” 1917, nr 19-20, 21. Przedruk w: T. Kaźmierski, *Wojskowi Polacy w Rosji w czasie rewolucji 1917-1918 r.*, Warszawa 1935.

⁴⁸ T. Miciński, *Historyczny dzień*, „Polskie Siły Zbrojne” 1917, nr 9-10.

⁴⁹ Publikowane w „Gazecie Polskiej”, odpowiednio w numerach: 61, 122, 154, 155. Należy tu także: T. Miciński, *List do Redakcji*, „Gazeta Polska” 1917, nr 70. Artykuł *Burza i grom*, po raz pierwszy odnotowany przez G. Bobilewicz, został skomentowany przez S. Sobieraja (*Publicystyka Tadeusza Micińskiego...*, s. 165-166).

⁵⁰ W Archiwum Głównym Akt Dawnych odnaleziono zdekompletowany artykuł Micińskiego, zatytułowany *Ku Ziemi Obiecanej* (1917). Został on ogłoszony w III tomie *Pism rozproszonych* Micińskiego (op. cit.).

⁵¹ T. Miciński, *Szaman (Adam Szymański)*, „Gazeta Polska” 1916, nr 84.

⁵² Ros. Анна Мар (1887-1917), właściwie nazywała się Anna Jakowlewna Lenszyna (nazwisko panięskie). Zob. T. Miciński, *Śp. Anna Mar*, „Gazeta Polska” 1917, nr 76.

⁵³ Zob. „Gazeta Polska” 1916, nr 318.

Do tej grupy jedynie luźno zaliczyć można, powstały w związku z tragiczną śmiercią belgijskiego pisarza Émila Verhaerena, artykuł o reportażowym charakterze, zatytułowany „*Los Verhearena*”⁵⁴.

Wymieńmy wreszcie artykuły dotyczące spraw związanych z literaturą i sztuką, bo i takie „nowe” teksty Micińskiego się odnalazły. Refleksje na temat sztuki teatralnej (na przykładzie Teatru Kameralnego Aleksandra Tairowa) znajdziemy w *Teatrze futurystycznym*⁵⁵, związek ludzi pióra z polityką, słowa z czynem, podkreśla on w artykule *Mickiewicz, Mazzini i Machiavelli*⁵⁶. Krytykiem teatralnym, polemizującym zarówno z prześmiewcami sztuki Mieczysława Limanowskiego zatytułowanej *Bóg się rodzi*, jak i z samym autorem tego dzieła, jest Miciński w artykule *Turów Róg i ciemne Moce*⁵⁷.

Osobno należy potraktować rosyjskojęzyczne artykuły Micińskiego. Opublikował on je na łamach wspomnianego już dziennika „Утро России”. Należą tu: *Литургия красоты*⁵⁸, dotyczący twórczości malarskiej Kazimierza Stabrowskiego oraz Mikalojusza Konstantinasa Čiurlionisa; *Поляки и Болгары*⁵⁹ – szkic poświęcony analogiom oraz różnicom losów narodów polskiego oraz bułgarskiego, w wymowie krytyczny wobec samej Bułgarii, która właśnie przyłączyła się do koalicji państw centralnych; *Замок королевича Марко*⁶⁰ – utwór poświęcony Serbii i jej bohaterskiej postawie w czasie toczącej się wojny; *Гимнь Италии*⁶¹ – artykuł wychwalający Włochy, gdyż te z kolei przyłączyły się do państw Ententy; wreszcie analityczny tekst zatytułowany *Польша в творчестве Г. Сенкевича*⁶², napisany w związku ze śmiercią autora *Trylogii* w połowie listopada 1916 r.

Szczególnie interesujący ze względu na wątki rosyjskie jest artykuł *Литургия красоты*. Miciński odwołuje się w nim bowiem do Bierdiajewa, cytując obszernie fragment jego *Sensu twórczości* (*Смысль творчества*, 1915)⁶³. „Замѣчательно хорошо толкуеть Н. Бердяевъ о глубинахъ творчества”⁶⁴ – stwierdza autor *Kniazia Piatomkina*.

Poza wymienionymi utworami zaliczanymi do szeroko rozumianej publicystyki, dzięki kwerendum przeprowadzonym w Rosji udało się też odnaleźć teksty *stricte*

⁵⁴ „Gazeta Polska” 1917, nr 35. Treść artykułu wypełnia relacja z odczytu zatytułowanego *Los Verhaerena*, wygłoszonego przez Maksymiliana Wołoszyna (1878-1932), rosyjskiego poety i krytyka literackiego.

⁵⁵ T. Miciński, *Teatr futurystyczny*, „Gazeta Polska” 1916, nr 280.

⁵⁶ T. Miciński, *Mickiewicz, Mazzini i Machiavelli*, „Gazeta Polska” 1917, nr 27.

⁵⁷ T. Miciński, *Turów Róg i ciemne Moce*, „Gazeta Polska” 1917, nr 51.

⁵⁸ Т. Мицинский, *Литургия красоты*, „Утро России” 1916, nr 64.

⁵⁹ Т. Мицинский, *Поляки и Болгары*, „Утро России” 1915, nr 289.

⁶⁰ Т. Мицинский, *Замок королевича Марко*, „Утро России” 1916, nr 45.

⁶¹ Т. Мицинский, *Гимнь Италии*, „Утро России” 1916, nr 232.

⁶² Т. Мицинский, *Польша в творчестве Г. Сенкевича*, „Утро России” 1916, nr 337.

⁶³ Miciński cytuje za wydaniem z 1916 r., podpisując cytat: „(«Смысль творчества», 102, изд. 1916)”. Jednak nie przytacza on zwartego fragmentu dzieła Bierdiajewa, lecz robi kompilację zdań z różnych części książki.

⁶⁴ Т. Мицинский, *Литургия красоты...*, s. 2.

literackie Micińskiego: nowelę osnutą na tle przewrotu bolszewickiego, zatytułowaną *Król Duch*⁶⁵, a także ułamek dramatu pisanego być może oryginalnie w języku polskim, opublikowanego we fragmencie po rosyjsku: *Костёр Яана Гуса*⁶⁶.

Król Duch, nowela powstała na kanwie historycznych wydarzeń, przejścia przez bolszewików władzy w Rosji, obecnie jest ostatnim ze znanych prozatorskich utworów literackich Micińskiego (napisana została w grudniu 1917 r.). Utwór, w wymowie głęboko patriotyczny, subtelnie antybolszewicki, przedstawia ziemianina, Przeclawę Krzemińskiego oraz jego rodzinę, obłożonych w majątku ziemskim przez zrewoltowanych chłopów, przejmujących ich cały dobytek, a do tego czyhających na ich życie. Odbyna się to w iście dantejskiej scenerii (narrator wprowadza apokaliptyczny sen bohatera). Autor noweli, solidaryzujący się z jej bohaterem, stoi po stronie człowieczeństwa, kultury i religii – przeciwko zezwierzęconemu motłochowi, antypolonizmowi sprzyjającym Niemcom bolszewików oraz ich antyreligijnej furii. Krzemiński ostatecznie się uratuje, choć nie bez istotnej inspiracji, impulsu wywołanego lekturą fragmentu I Rapsodu *Króla-Ducha* Słowackiego. Bohater ucieka z pożogi, którą zgotowali jego rodzinie pijani bolszewicy.

Костёр Яана Гуса, to krótki fragment dramatyczny, obfitujący – jak zresztą i inne utwory pisarza – dziesiątkami odniesień do różnych tradycji kultury i religii (tu głównie do Biblii i mitologii greckiej), którego akcję umieścił Miciński na Pokłonnej Górze w Moskwie, miejscu historycznym i dla Rosjan nacechowanym emocjonalnie, gdyż to właśnie tutaj w 1812 r. Napoleon Bonaparte oczekiwał przyjęcia od delegacji Rosjan kluczy do Kremla. Fabuła zachowanego fragmentu, którego większą część zajmuje mowa tytułowego czeskiego reformatora religijnego Jana Husa, jest nazbyt szczątkowa, aby móc powiedzieć coś więcej na temat treści całego utworu, jeśli taki faktycznie istniał. Wiąże się ona jednak z aktualnie toczącą się wojną.

IV. Ślady...

Przyjrzyjmy się rosyjskim śladom Micińskiego. Wiemy, gdzie dokładnie mieszkał. Jego moskiewski adres znany jest za sprawą krótkiego liściku – napisanego na bilecie wizytowym – do reżysera i teoretyka teatru Konstantego Stanisławskiego⁶⁷. Niedawno odnaleziono w rosyjskiej stolicy kolejną, jak się okazuje wydrukowaną jakiś czas później aniżeli ta wysłana do Stanisławskiego, zaktualizowaną wizytówkę⁶⁸ poety.

⁶⁵ T. Miciński, *Król Duch*, „Dziennik Polski” 1917, nr 288.

⁶⁶ Т. Мицинский, *Костёр Яана Гуса*, „Русская будущность” 1916, nr 36 (55), s. 21-24.

⁶⁷ Chodzi o jeden z listów Micińskiego do Stanisławskiego. Zob. I. Schiller, *Listy do Konstantego Stanisławskiego*, „Pamiętnik Teatralny” 1961, nr 2, s. 228.

⁶⁸ Treść obu wizytówek zasadniczo się zgadza (imię i nazwisko wraz z patronimikum), jednak na tej wysłanej do Stanisławskiego mamy – wedle opisu I. Schiller – następujący adres: „»Moskwa, Twerskaja, B. Gniezdnikowskij 10, kw. 627«, przy czym ostatnia liczba przekreślona i poprawiona odręcznie na 608. Numer telefonu i numer pokoju dopisany w poprzek biletu odręcznie”. Numer telefonu na wizytówkach jest taki sam. Opisany bilet znajduje się w Muzeum MChAT w Moskwie. Zob. tamże.

W centralnym miejscu wydrukowano nazwisko, poniżej zaś, mniejszym drukiem, w prawym rogu na dole – adres i numer telefonu. Treść karty wizytowej: „Тадеуш Рудольфович Мицинский. Большой Гнезниковский переулоч, д. 10, к. 608, тел. 5-46-50”. Большой Гнезниковский переулоч – to uliczka w centrum Moskwy, pod numerem 10 znajduje się słynny gmach, zarówno w czasach, gdy mieszkał tam Miciński, jak i obecnie⁶⁹. Na odwrocie wizytówki odręcznie, najpewniej ręką właściciela wizytówki, zapisano:

1-ый Ушаковский, д. 12
 [słowo nieczytelne] (пятница)
 Мальй Знаменский, д. 7
 (Ф. Ф. Кокошкин)

Первый Ушаковский nr 12 – to ówczesna nazwa moskiewskiej ulicy, współcześnie (od 1922 r.) noszącej nazwę Коробейников переулоч. Następnie widzimy nieczytelne, zamazane słowo, po którym w nawiasie zapisano: piątek. Poniżej: Мальй Знаменский nr 7 – kolejny adres w Moskwie, nazwa ulicy zachowana do dziś bez zmian. W nawiasie zapisano nazwisko Fiodora Kokoszkin (1871-1918), prawnika, współautora prawa konstytucyjnego w Rosji, ważnej osoby w Rządzie Tymczasowym, a kilka lat wcześniej – posła I Dumy. Miciński mógł się więc z nim zetknąć już dekadę wcześniej, przyglądając się obradom Dumy w Petersburgu⁷⁰.

W czasie swego niespełna trzyletniego pobytu w Rosji, najbardziej chyba zaprzyjaźnił się z Konstantinem Balmontem. Świadczą o tym inicjatywy translatorskie, współautorstwo wiersza *Za waszą i naszą swobodę!*⁷¹, przedsięwzięcia publiczne i towarzyskie, poświęcone nie tylko wspomnieniami syna poety, Jarosława Micińskiego⁷², lecz także informacjami prasowymi. I tak np. 1 marca 1916 r. w moskiewskiej Galerii Lemercier Balmont i Miciński wygłosili odczyty podczas wieczoru poświęconego Juliuszowi Słowackiemu⁷³.

Ten sam dziennik niedługo potem informował: „Odczyt. Dziś o g. 8 wieczorem w lokalu rosyjskiego «Т-ва religijно-филозофичного» p. Tadeusz Miciński wygłosi w języku rosyjskim odczyt pt. «Mesjanizm polski»»⁷⁴. Mowa o odczycie, na którym obecny był Wiaczesław Iwanow, który później w artykule *Polski mesjanizm jako siła*

⁶⁹ Zbudował go Ernest Ryszard Nirmzee (1860-1918). Gmach nr 10 на Большом Гнезниковском był pierwszym ponad 8-piętrowym budynkiem w Moskwie.

⁷⁰ Por. T. Miciński, *Białe Noce. (Wspomnienia z pobytu w Dumie)*, [w:] Idem, *Pisma rozproszone*, t. I..., op. cit., s. 465. Kokoszkin został zamordowany przez bolszewików w styczniu 1918 r.

⁷¹ Istnieje rosyjski wiersz Balmonta *Къ Полякам* (opublikowany w: *Ветвь. Сборник клуба московских писателей*, Москва 1917, s. 10), rozpoczynający się od słów: „За нашу свободу и вашу!”. *Za waszą i naszą swobodę!* stanowi jego „rozszerzoną” wersję polską.

⁷² Zob. J. Miciński, *Wspomnienia o Tadeuszu Micińskim*, „Kurier Polski” 1928, nr 159, s. 8.

⁷³ „Gazeta Polska” 1916, nr 114.

⁷⁴ „Gazeta Polska” 1916, nr 72.

żywozna, wypowiedział się o nim z entuzjazmem⁷⁵. Miciński i Balmont pojawili się też w roli mówców w ramach patriotycznej imprezy o charakterze charytatywnym, zorganizowanej na rzecz dzieci polskich emigrantów⁷⁶.

Interesującym śladem są wspomnienia drugiej żony Balmonta, Jekateriny Andrejewej-Balmont (1867-1950). Pozostawiła ona zapiski z lat Wielkiej Wojny, w tym z przełomowego 1917 roku. Miciński pojawia się w jej wspomnieniach w kontekście wydarzeń związanych z rewolucją lutową, abdykacją cesarza Mikołaja II. W tym czasie autor *Wity* bywał – sądząc ze słów Andrejewej-Balmont – częstym gościem Balmontów: „Воскресенье, 5 марта... [...] Прошлое воскресенье были гости. Вера Л., Агнеса, Мицинский, дама (отправлявшая своего сына в Океанию), японец и Тардов из «Утра России», который рассказывал по порядку, что происходило в пятницу и субботу в Петербурге (23, 24 и 25)”⁷⁷.

Nieco dalej, o polskim poecie napisano obszerniej: „На другой день [...] Мицинский обедает у нас. Константин Дмитриевич показывает ему свой перевод его стихов, где слово «царевич» должно быть заменено, ибо о царевиче говорится как о злой силе над Польшей-царевной”⁷⁸.

Działalność pisarza, co wydaje się oczywiste, zintensyfikowała się w 1917 roku. „Gazeta Polska” w dniu 7 (20) marca zamieściła obszerną relację z wydarzenia, które nazwała „Polskim wiecem ludowym”. Podczas tego zgromadzenia prawdopodobnie po raz pierwszy zetknęli się ze sobą – i przekonali o swych diametralnie odmiennych poglądach – Feliks Dzierżyński i Tadeusz Miciński. Pierwszy szef osławionej CzK, stwierdził wtedy, że „wyzwoli nas lud rosyjski i że dążenia proletariatu rosyjskiego obejmują w zupełności dążenia proletariatu i narodu polskiego”⁷⁹. Występujący tuż po nim autor *Nietoty* powiedział zaś m.in.: „W jednej barwie sztandaru czerwonego naród też nie zmieści się. Ktoś rzekł, że powinniśmy być rozpaleni do czerwoności. Kolor czerwony jest symbolem męczeństwa i walki. Ale sztandar polski ma drugą też barwę – białą, słoneczną, zawierającą w sobie tęczę barw”⁸⁰.

Był to głos polemiczny wobec Dzierżyńskiego. Poeta z niechęcią wspominający o bolszewikach jeszcze przed wybuchem rewolucji lutowej, od tej pory będzie się na ich temat wypowiadać tylko negatywnie⁸¹.

⁷⁵ В. Иванов, *Польский мессианиззм, как живая сила*, [w:] Idem, *Собрание сочинений в 4 томах*, т. 4, Брюссель 1987, s. 659-665. Zob. G. Bobilewicz, op. cit., s. 258.

⁷⁶ „Gazeta Polska” 1916, nr 181.

⁷⁷ Е.А. Андреева-Бальмонт, *Воспоминания*, Москва 1997, [w:] <https://litlife.club/books/200372/read?page=114> (16.09.2019).

⁷⁸ Ibidem. Prawdopodobnie, na co zwróciła mi uwagę E. Flis-Czeraniak, w przytoczonym fragmencie wspomnień Andrejewej-Balmont mowa jest o wierszu Micińskiego *Tak mi Ojczyzny mojej żal*, „w którym pojawia się słowo „carewicz” i królowna-Ojczyzna”.

⁷⁹ J. Witt, *Polski wiec ludowy*, „Gazeta Polska” 1917, nr 63, s. 2.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ W *Orlim gnieździe* stwierdzał: „[...] w imię internacjonatu, czy też w imię Wilhelma? – obojętne to. Zdradą, wiejącą z tamtej strony Rubikonu, gdzie stoi Lenin. Komu to jeszcze niejasne, temu chyba trzeba już latarnią na głowie zaświecić”. Zob.: T. Miciński, *Orle gniazdo*, „Gazeta Polska” 1917, nr 155.

W dniach 3-9 sierpnia (starego stylu) tego samego roku w Moskwie odbyło się ważne dla Polaków wydarzenie: zwołany z inicjatywy Komitetu Narodowego Polski Zjazd Polityczny⁸². Tygodnik „Sprawa Polska” zaliczył Micińskiego do grona „obecnych na Zjeździe publicystów”, zaś sprawozdawca gazety, obszernie relacjonując przemówienie autora *Nietoty*, docenił go już zdecydowanie bardziej, obszernie cytując jego wystąpienie⁸³.

Kontynuując działalność odczytową, w poniedziałek 4 grudnia 1917 r. poeta wygłosił prelekcję na temat *Wojna a moc polska*⁸⁴, zaś 7 grudnia (daty wedle starego stylu) stawił się na wieczorne „odczytowo-dyskusyjnym” w Klubie Narodowym. „Z gorzkim, ale patriotycznym uczuciem podyktowanym wyrzutem wystąpił poeta Tadeusz Miciński” – czytamy. Odnotowano to, co wówczas wyartykułował. A mówił z wielkim żalem na temat podziału Polaków na dwa wrogie obozy, potępiał egoizm klasowy oraz skąpstwo ziemian – brak zainteresowania tym, aby wesprzeć finansowo polskie wojsko w Rosji⁸⁵.

Tydzień później Miciński wybrał się na kolejne zebranie z tego samego cyklu. Tym razem, głównym punktem zebrania stał się odczyt Stanisława Grabskiego zatytułowany *O obecnej sytuacji międzynarodowej i sprawie polskiej*. Tu również głos zabral autor *Wity* – i znów mówił o prowadzących „propagandę nienawiści i zniszczenia” bolszewikach⁸⁶.

Rok 1918 okazał się, jak wiadomo, ostatnim w życiu poety. Dane mu było przeżyć jedynie trzy miesiące tego roku (najprawdopodobniej zamordowano go w kwietniu)⁸⁷. Co się działo, zanim wyruszył on na Zachód, ku swej „Ziemii Obiecanej”, ku Polsce?

W piątek 26 stycznia (starego stylu) „Gazeta Polska” relacjonowała przebieg „Wieczoru dyskusyjnego Komitetu Polskiego Zjednoczenia Międzypartyjnego”, który odbył się 3 dni wcześniej, we wtorek 23 stycznia. Dyskutowano między innymi kwestię rolną. Wystąpienie na temat „kwestii agrarnej jako problemu polskiego” wygłosił Jan Lutosławski, natomiast Miciński „[...] zaakcentował jeden z postulatów p. Jana Lutosławskiego, co do obdarzenia ziemią walczących o wolność i wyzwolenie kraju”⁸⁸.

Autor *Walki o Chrystusa* spotykał się w Rosji z wieloma niewymienionymi tu – a ważnymi z punktu widzenia polityki⁸⁹, teatru, muzyki, literatury i kultury – osobistościami. Jesteśmy zatem przekonani, że przyjdzie czas na kolejny artykuł z cyklu: „Tadeusz Miciński i Rosja”.

⁸² Zob. D. Tarasiuk, *Polski obóz narodowy w Rosji w latach 1917-1918*, Lublin 2014, s. 112.

⁸³ Zob. „Sprawa Polska” 1917, nr 29-30, s. 416-417.

⁸⁴ „Dziennik Polski” 1917, nr 276.

⁸⁵ „Dziennik Polski” 1917, nr 284.

⁸⁶ „Dziennik Polski” 1917, nr 288.

⁸⁷ Zob. A. Wydrycka, *Jak zginął Tadeusz Miciński? O różnych okolicznościach i wersjach śmierci poety*, [w:] *Tadeusz Miciński i ludzie epoki. Studia*, red. naukowa M. Bajko, J. Ławski, U.M. Pilch, Białystok 2019.

⁸⁸ „Gazeta Polska” 1918, nr 17, s. 5.

⁸⁹ Miciński kilkakrotnie kreślił sylwetkę Aleksandra Kiereńskiego. Zob. np. T. Miciński, *Wiec wojskowy i minister Kiereński*, „Gazeta Polska” 1917, nr 64.

References

- Andreyeva-Bal'mont E.A., *Vospominaniya*, Moskva 1997, [v:] <https://litlife.club/books/200372/read?page=114>
- Bajko M., „*Sny niezwykle o Polsce i o Europie*”. *Diagnoza kultury w pismach Tadeusza Micińskiego u progu pierwszej wojny Światowej*, Kraków 2015.
- Bajko M., *Heroiczna Apokalipsa. W kręgu idei i wyobraźni Tadeusza Micińskiego*, Białystok 2012.
- Bajko M., *Publicystyka Tadeusza Micińskiego w latach Wielkiej Wojny*, [w:] *Proza Tadeusza Micińskiego. Studia*, wstęp J. Ławski, red. M. Bajko, W. Gutowski, J. Ławski, Białystok 2017.
- Bal'mont K., *K" Polyakam*, [v:] *Vetv'. Sbornik kluba moskovskikh pisatelei*, Moskva 1917.
- Bobilewicz G., *Tadeusz Miciński i Rosja. Szkic do tematu, „Slavia Orientalis”* 2008, nr 2.
- Danek-Wojnowska B., Kłossowicz J., *Tadeusz Miciński*, [w:] *Literatura polska okresu Młodej Polski*, t. II, red. K. Wyka, A. Hutnikiewicz, M. Puchalska, Warszawa 1967.
- Dzierżyński F., *Polscy sojusznicy Kornilowa*, „Trybuna” 1917, nr 14.
- Flis E., „*Polskość jest wyznaniem*” – *Miciński w przededniu i w dobie Wielkiej Wojny*, [w:] *Pierwsza wojna światowa w literaturze polskiej i obcej. Wybrane zagadnienia*, red. E. Łoch, Lublin 1999.
- Flis E., *Adam Mickiewicz a działalność publicystyczna Tadeusza Micińskiego*, [w:] *Mickiewicz a literatury słowiańskie. Z dziejów recepcji od modernizmu do współczesności*, pod red. E. Łoch, Lublin 2004.
- Flis-Czerniak E., *Panslawizm czy panrusycyzm? „Słowiańszczyzna à la fourchette”. O idei jedności słowiańskiej w twórczości Tadeusza Micińskiego*, [w:] *Panslawizm – wczoraj, dziś, jutro*, red. Z. Chyra-Rolicz i T. Rokosz, Siedlce 2016.
- Gutowski W., *Wprowadzenie do Xięgi Tajemnej. Studia o twórczości Tadeusza Micińskiego*, Bydgoszcz 2002.
- Ivanov V., *Pol'skiy messianizm, kak zhivaya sila*, [v:] *Idem, Sobraniye sochineniy v 4 tomakh*, t. 4, Bryussel' 1987.
- Jagła D., *Czerwone białe plamy*, „Odra” 1991, nr 2.
- Jagła D., *Tadeusza Micińskiego droga do Polski*, „Didaskalia” 1997, nr 19/20.
- Janicka A., *Ameryka Tadeusza Micińskiego: poetycka mitologia czasów wojny* [w:] *Tadeusz Miciński i ludzie epoki. Studia*, red. naukowa M. Bajko, J. Ławski, U.M. Pilch, Białystok 2019.
- Każmierski T., *Wojskowi Polacy w Rosji w czasie rewolucji 1917-1918 r.*, Warszawa 1935.
- Linkner T., *Wojenne reportaże Micińskiego z roku 1917*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Literackie” LV, Wrocław 2015.
- Ławski J., „*Los Verhaerena*” *Tadeusza Micińskiego. Manifest z epoki katastrof*, [w:] *Tadeusz Miciński i ludzie epoki. Studia*, red. naukowa M. Bajko, J. Ławski, U.M. Pilch, Białystok 2019.
- Ławski J., „*Pszenica i kąkol*”. *Wyobrażenia poetycka Tadeusza Micińskiego w latach „Wielkiej Wojny”*, [w:] *Poezja Tadeusza Micińskiego, Poezja Tadeusza Micińskiego. Interpretacje*, red. A. Czabanowska-Wróbel, P. Próchniak, M. Stala, Kraków 2004.
- Ławski J., *Kosmografia wolności. „Nowe” pisma Tadeusza Micińskiego z lat 1914-1917*, „Wiek XIX. Rocznik Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza” 2018, Rok XI (LIII).

- Miciński J., *Wspomnienia o Tadeuszu Micińskim*, „Kurier Polski” 1928, nr 156, 159.
- Miciński J., *Wspomnienia o Tadeuszu Micińskim*, „Tęcza” 1934, nr 3.
- Miciński T., „*Los Verhaerena*”, „Gazeta Polska” 1917, nr 35.
- Miciński T., *Białe Noce. (Wspomnienia z pobytu w Dumie)*, [w:] Idem, *Pisma rozproszone*, red. M. Bajko i J. Ławski, t. I: *Eseje i publicystyka 1896-1908*, wstęp M. Bajko i W. Gutowski, oprac. tekstów i przypisy M. Bajko, W. Gutowski, Białystok 2017.
- Miciński T., *Burza i grom*, „Gazeta Polska” 1917, nr 61.
- Miciński T., *Do Templariuszów. List I-szy*, „Gazeta Polska” 1918, nr 86.
- Miciński T., *Do żołnierza Polaka*, „Gazeta Polska” 1917, nr 122.
- Miciński T., *Głosy działaczy polskich*, „Gazeta Polska” 1916, nr 297
- Miciński T., *Historyczny dzień*, „Polskie Siły Zbrojne” 1917, nr 9-10.
- Miciński T., *Hymn do Ameryki Zjednoczonych Stanów*, „Gazeta Polska” 1917, nr 12.
- Miciński T., *Hymn do Italii!*, „Kurier Warszawski” 1915, nr 147.
- Miciński T., *Król Duch*, „Dziennik Polski” 1917, nr 288.
- Miciński T., *Ku czemu Polska idzie?*, [w:] *Miasto Świętego Jana. Zeszyt zbiorowy*, Moskwa 1916.
- Miciński T., *Ku Ziemi Obiecanej*, [w:] Idem, *Pisma rozproszone*, t. III: *Eseje i publicystyka 1914-1918*, wstęp M. Bajko i J. Ławski, oprac. tekstów i przypisy M. Bajko, A. Wydrycka, Ł. Zabielski, Białystok 2019.
- Miciński T., *Kuźnica narodowa*, Dodatek do 94. nr. „Dziennika Polskiego”.
- Miciński T., *List do Redakcji*, „Gazeta Polska” 1917, nr 70.
- Miciński T., *List do współrodaków*, „Kurier Poranny” 1915, nr 7.
- Miciński T., *Mickiewicz, Mazzini i Machiavelli*, „Gazeta Polska” 1917, nr 27.
- Miciński T., *Miecz Polski*, „Gazeta Polska” 1917, nr 154.
- Miciński T., *Naczelny Komitet Wojskowy*, „Dziennik Polski” 1917, nr 283.
- Miciński T., *Noc w Piotrogradzie*, „Dziennik Polski” 1917, nr 278.
- Miciński T., *Orle gniazdo*, „Gazeta Polska” 1917, nr 155.
- Miciński T., *Pierwszy dzień Zgromadzenia Prawodawczego*, „Dziennik Polski” 1917, nr 273.
- Miciński T., *Pisma rozproszone*, red. M. Bajko i J. Ławski, t. IV: *Poezje rozproszone 1896-1918*, wstęp J. Ławski, U.M. Pilch, oprac. tekstów i przypisy M. Bajko, U.M. Pilch, K.K. Pilichiewicz, P. Wojciechowski, A. Wydrycka, Białystok 2020.
- Miciński T., *Sejm Grodzieński czyli uchwały Zjazdu lewicy wojskowej*, „Dziennik Polski” 1917, nr 279.
- Miciński T., *Szaman (Adam Szymański)*, „Gazeta Polska” 1916, nr 84.
- Miciński T., *Śp. Anna Mar*, „Gazeta Polska” 1917, nr 76.
- Miciński T., *Teatr futurystyczny*, „Gazeta Polska” 1916, nr 280.
- Miciński T., *Tragedia Krainy*, „Dziennik Polski”, 1917, nr 178.
- Miciński T., *Trzeci Maj*, „Głos Polski” 1917, nr 19-20, 21.
- Miciński T., *Turów róg i ciemne Moce*, „Gazeta Polska” 1917, nr 51.
- Miciński T., *W głębinach narodu*, „Echo Polskie” 1915, nr 3.
- Miciński T., *Wawelu dzwon... w Piotrogradzie!..*, „Dziennik Polski” 1917, nr 130.
- Miciński T., *Wiec wojskowy i minister Kiereński*, „Gazeta Polska” 1917, nr 64.
- Miciński T., *Z frontu polskiego*, „Polskie Siły Zbrojne” 1917, nr 2.
- Miciński T., *Zjazd lewicy wojskowej*, „Dziennik Polski” 1917, nr 275-278, 284, 285.
- Miedwiediewa O., *Tadeusz Miciński i Rosja: wędrówka po przestrzeni duchowej*, „Toronto Slavic Quarterly”, nr 4: Spring 2003.

- Mitsinskii T., *Gimn' Italii*, „Utro Rossii” 1916, nr 232.
- Mitsinskii T., *Zamok korolevicha Marko*, „Utro Rossii” 1916, nr 45.
- Mitsinskii T., *Kostër Yaana Gusa*, „Russkaya budushchnost” 1916, nr 36 (55).
- Mitsinskii T., *Liturgiya krasoty*, „Utro Rossii” 1916, nr 64.
- Mitsinskii T., *Pol'sha v tvorchestve G. Senkevicha*, „Utro Rossii” 1916, nr 337.
- Mitsinskii T., *Polyaki i Bolgary*, „Utro Rossii” 1915, nr 289.
- Schiller I., *Listy do Konstantego Stanislawskiego*, „Pamiętnik Teatralny” 1961, nr 2.
- Sobieraj S., *Publicystyka Tadeusza Micińskiego w dobie Wielkiej Wojny*, [w:] *Czytać Tadeusza Micińskiego. Studia*, red. A. Czyż, M. Pliszka, S. Sobieraj, Siedlce 2016.
- Sobieraj S., *Słowianofilstwo Tadeusza Micińskiego* [w:] *Panslawizm – wczoraj, dziś, jutro*, red. Z. Chyra-Rolicz i T. Rokosz, Siedlce 2016.
- Sobieraj S., *Tadeusz Miciński wobec Rosji i Rosjan. Między literaturą a ideologią*, [w:] *Europa a Rosja: przeszłość, teraźniejszość, przyszłość*, pod red. J. Gancewskiego i J. Sobczaka, Elbląg 2005.
- Sosnowski J., *Ruchy endekoidalne? Miciński w latach wojny światowej*, [w:] *Kategoria narodów w kulturach słowiańskich*, red. T. Dąbek-Wirgowej i A.Z. Makowieckiego, Warszawa 1993.
- Ślisz A., *Prasa polska w dobie wojny i rewolucji (1915-1919)*, Warszawa 1968.
- Tarasiuk D., *Polski obóz narodowy w Rosji w latach 1917-1918*, Lublin 2014.
- Tynecki J., *Inicjacje mistyka. Rzecz o Tadeuszu Micińskim*, Łódź 1976.
- Witt J., *Polski wiec ludowy*, „Gazeta Polska” 1917, nr 63.
- Wydrycka A., *Jak zginął Tadeusz Miciński? O różnych okolicznościach i wersjach śmierci poety*, [w:] *Tadeusz Miciński i ludzie epoki. Studia*, red. naukowa M. Bajko, J. Ławski, U.M. Pilch, Białystok 2019.
- Wydrycka A., *Tadeusz Miciński i Pierwszy Zjazd Wojskowych Polskich w Piotrogradzie w 1917 roku. Zapomniane artykuły i poematy*, [w:] *Proza Tadeusza Micińskiego, Proza Tadeusza Micińskiego. Studia*, wstęp J. Ławski, red. M. Bajko, W. Gutowski, J. Ławski, Białystok 2017.
- Wydrycka A., *Zapomniane teksty Micińskiego*, „Ruch Literacki” 1989, z. 4-5.

NOTA O AUTORZE

Marcin Bajko – dr, adiunkt na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku.

Publikacje: książki: *Sny niezwykle o Polsce i o Europie. Diagnoza kultury w pismach Tadeusza Micińskiego u progu Pierwszej Wojny Światowej*, Kraków 2015; *Słowacki i spadkobiercy. Studia i szkice*, Białystok 2017. **Artykuły:** *Wstęp*, [w:] T. Miciński, *Walka o Chrystusa*, wstęp, oprac. i przypisy M. Bajko, Białystok 2011; *Тәдеуш Мициньский хатларында ислам, төрекләр һәм татарлар*, „Фәнни Татарстан” 2017 nr 1; *Pisarz-żołnierz. Tadeusz Miciński w teatrze Wielkiej Wojny* [wstęp w:] T. Miciński, *Pisma rozproszone*, red. M. Bajko i J. Ławski, t. III: *Eseje i publicystyka 1914-1918*, wstęp M. Bajko i J. Ławski, oprac. tekstów i przypisy M. Bajko, A. Wydrycka, Ł. Zabielski, Białystok 2019.

E-mail: m.bajko@uwb.edu.pl

ORCID: 0000-0001-9031-0966